

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie

Jubilea a zprávy

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 28 (1983), No. 1, 52--55

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/138842>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 1983

Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Czech Republic provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This paper has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://project.dml.cz>

jubilea & zprávy

ZEMŘEL PROF. L. ZACHOVAL,
ČLEN KORESPONDENT ČSAV

Loni v dubnu neočekávaně pro všechny, kdo jej znali a byli v jeho blízkosti, odešel profesor Ladislav Zachoval, člen korespondent ČSAV, uprostřed činorodé práce, dosud pln svěžesti a životního elánu. V roce 1981 oslavil pětasedmdesátiny a jeho životní plány svědčily o duchu mnohem mladším. Ti, kteří s ním spolupracovali v poslední době, věděli, že má dostatek sil k jejich uskutečnění. Jeho životní cestu ukončila zrádná choroba, o níž neměl ani tušení.

Počátky jeho vědecké a pedagogické dráhy začínají již při studiu matematiky a fyziky na přírodovědecké fakultě University Karlovy, kam přišel z Prostějova jako absolvent tamějšího gymnázia. Na fakultě byl již jako student vědeckým pomocníkem prof. Závíšky, který jako významná postava československé předválečné fyziky měl na něj značný vliv a zformoval základy jeho fyzikálních názorů. Po absolvování se stal asistentem profesora Nachtikala na ČVUT, byl vyslán na studijní pobyt na pařížskou Sorbonnu a studoval tam tehdy velmi perspektivní obor — ultraakustiku. Podařilo se mu dosáhnout významných výsledků, ale další vývoj přerušila válka, před jejímž vypuknutím se L. Zachoval musel vrátit do Prahy. Vysoké školy byly uzavřeny a on odešel do průmyslu, kde své schopnosti uplatnil v závodech na výrobu fotografických materiálů v Českém Brodě. I když se nemohl plně věnovat vědecké a pedagogické činnosti, využívá omezených možností a spolupracuje při vydávání edice „Cesta k vědění“, již se vydavatelé snažili mladým lidem alespoň částečně nahradit zakázanou studijní literaturu. Ani ve vědecké činnosti nepolevuje a obrací pozornost na obor související s jeho novým zaměstnáním — vědeckou fotografií.

Po válce se zapojuje do práce na znovuotevřených vysokých školách. Organizuje studium na Palackého univerzitě v Olomouci a v roce 1950 se stává profesorem vědecké fotografie a fotochemie na Univerzitě Karlově a ředitelem Ústavu pro fotochemii a vědeckou fotografii. V tomto ústavu řídí vědeckou práci s vědomím, že je nutno k pochopení fotografických procesů poznat hlouběji fyzikální a chemické vlastnosti stříbrných halogenidů. V roce 1956 zakládá Fyzikální ústav Univerzity Karlovy, který orientuje na vědeckou problematiku fyzikálních a chemických vlastností krystalů stříbrných halogenidů v obecném kontextu přeměn absorbované zářivé energie ve hmotě. Tehdy se kolem profesora Zachovala vytvořila skupina mladších pracovníků, kteří tyto otázky začali studovat a jejich problematiku dále rozvíjet. Později vznikla z Fyzikálního ústavu katedra fyziky pro přírodovědné obory (přejmenovaná později na katedru chemické fyziky) s prof. Zachovalem jako vedoucím. Odborně zůstává zaměřena na otázku přenosu a přeměny energie, ale orientuje se více na problémy společné všem přírodním vědám, což podporuje její pedagogická práce. Profesor Zachoval toto zaměření, které je nyní základem celé činnosti katedry, od začátku účinně prosazoval a všemožně podporoval. Stál rovněž při vzniku nového perspektivního oboru fyziky — chemické fyziky. Ve vědecké práci se prof. Zachoval v této době vrací k ultraakustice, znovu oživuje tuto problematiku jak vlastní prací, tak zejména výchovou mladých odborníků.

Výchova mladých byla prof. Zachovalovi celoživotním posláním. Působil ve všech formách vysokoškolské výuky, byl autorem učebních pomůcek i odborných článků o vysokoškolské pedagogice. Přednášel velmi rád a jeho přednášky studenti vždy sledovali se zájmem. Dbal na experimentální základ vysokoškolské fyziky a zastával názor, že zejména školská fyzika se nesmí od svého experimentálního základu vzdálit, aby byla srozumitelná studentům. Na Univerzitě Karlově zastával četné akademické funkce — třikrát byl proděkanem a jednou děkanem (1963/64) matematicko-fyzikální fakulty UK, v letech 1966—69 byl prorektorem Univerzity Karlovy. Byl rovněž členem vědeckého kolegia fyziky ČSAV, vědecké rady MŠK, Státní komise pro vědecké hodnosti a komise ČSAV pro posuzování vědecké kvalifikace pracovníků. V roce 1960 byl zvolen členem korespondentem ČSAV

a v r. 1967 byla oceněna jeho práce státním významáním za zásluhy o výstavbu.

Velmi významné místo měla v životě prof. Zachovala JČSMF. Pracoval v ní od mládí po celý život. Své členství nebral nikdy formálně, ale vždy si cenil významu Jednoty pro vytváření správných názorů na fyziku a její rozvoj nejenom mezi matematiky a fyziky, ale i mezi širokou odbornou a laickou veřejností. V Jednotě pracoval v řadě funkcí a stále s nezměněnou energií a elánem. Věnoval se v poslední době ponejvíce otázkám vysokoškolské pedagogiky, zejména modernizaci vyučování fyzice. Byl členem ústředního výboru Jednoty a jeho práce byla oceněna udělením čestného členství. V poslední době se věnoval historii vývoje fyziky u nás, zejména v období mezi válkami, jehož byl přímým svědkem a které chtěl historicky zpracovat. To se mu již bohužel nepodařilo.

Uprostřed tvůrčí práce opustil své nedokončené dílo výborný učitel, dobrý člověk a neúnavný pracovník, jehož světlá památka zůstane v srdcích jeho přátel a spolupracovníků a jeho dílo bude zapsáno navždy v historii čs. fyziky.

E. Vavřínek

DOC. ING. LADISLAV ŠPAČEK, CSc.

kteřý působil na katedře fyziky stavební fakulty ČVUT v Praze, zemřel po krátké nemoci ve věku 56 let dne 23. června 1982.

Ještě do konce letního semestru 1982 docent Špaček přednášel a vyzkoušel některé ze svých posledních posluchačů. Jeho onemocnění koncem května nikdo nepovažoval za vážné, a tak zpráva o jeho smrti byla nečekaná a krutá pro všechny jeho známé, tím více pro jeho blízké a spolupracovníky.

Doc. L. Špaček se narodil 8. 8. 1926 v Praze. Po absolvování reálného gymnázia v Praze r. 1945, kde se již projevoval jeho zájem o přírodní vědy, studoval na Vysoké škole chemicko-technologické v Praze, kterou ukončil r. 1949. Dva roky pracoval v průmyslu, ale brzy se věnoval svým teoretickým a výzkumným zájmům. Roku 1951 byl přijat jako interní aspirant na matematicko-fyzikální fakultu UK v Praze v oboru pevných látek. Již v době aspirantury pod vedením doc. Z. Matyáše se uplatňovaly

jeho teoretické předpoklady pro exaktní myšlení a smysl pro reálnou aplikaci teorie. Zabýval se doménovou strukturou v polykrystalickém železe a obecně různými otázkami magnetismu. V r. 1954 jako jeden z prvních získal hodnost kandidáta fyzikálně matematických věd.

Ani při svém dalším působení na Vysoké škole dopravní nepřestával vědecky pracovat ve svém oboru. Zde se projevy i jeho pedagogické schopnosti. Na technické vysoké škole přednášel fyziku velice srozumitelně a na vysoké teoretické úrovni. V r. 1962 přešel na Univerzitu 17. listopadu, kde byl jmenován docentem a od r. 1964 pracoval jako docent na katedře fyziky stavební fakulty ČVUT. Přednášel nejprve na oboru geodetickém a v posledních letech na oborech EKO a ASŘ. Měl dobrý vztah hlavně ke studentům dálkového studia. Aktivně byl zapojen do společenského dění na fakultě, v JČSMF a ČSVTS.

Kontakty s VŠD, která se přestěhovala do Žiliny, ale nepřerušil. Spolupracoval externě v konzultačním středisku dálkového studia v Praze a své odborné znalosti z oboru magnetismu uplatňoval ve spolupráci s Výzkumným ústavem železničním při otázkách přenosu informací z tratě na vozidlo. Na stavební fakultě

se ve své odborné činnosti zaměřil na výzkum závislosti materiálových parametrů na teplotě, přičemž opět velmi dobře uplatnil své chemické vzdělání i fyzikálně teoretickou erudici. Spolupracoval hlavně s VÚPS Praha.

Byl autorem několika skript a řady odborných

publikací, nejprve v Czech. J. Phys. (B), později ve stavebnických časopisech.

Byl školitelem mnoha aspirantů v oboru aplikovaná fyzika a byl jim dobrým vedoucím a ochotným rádcem.

V docentu Ladislavu Špačkovi odešel pracovitý a skromný člověk, který ještě zdaleka nedokončil vše, co zamýšlel vykonat.

Jan Toman

K JUBILEU PRVNÍCH PROFESORŮ FYZIKY NA OLOMOUCKÉ UNIVERZITĚ

Olomoucká univerzita jako nejstarší vysoká škola na Moravě a druhá univerzita našeho státu má zajímavou minulost, jež však až do poměrně nedávné doby nebyla příznivá rozvoji exaktních věd. Vznikla před více než 400 lety (r. 1566) jako jezuitská kolej založená biskupem VILÉMEM PRUSINOVSKÝM ve shodě s pokyny tridentského koncilu o nutnosti hlubšího vzdělání na katolických školách, čímž se mělo čelit reformaci postupující ze severu i kompenzovat vliv Univerzity Karlovy, jež zůstávala od husitských válek v rukách starotrakvistů, a konečně přejít do protiútoky (protireformaci) s cílem získat znovu sever a východ Evropy. Sama základní idea této školy, stejně jako pohled do seznamu přednášek z oněch dob ukazuje, že královnou věd byla teologie v duchu scholastickém, přičemž problémů přírodovědných se dotýkala pouze filozofie a matematika, k níž byla přiřazována jako aplikace optika a astronomie. Přesto se však může olomoucká škola chlubit několika jmény, z nichž profesori JAKUB KRESA a JAN TESÁNEK prosluli jako „Eukleides Západu“ a „český Newton“, a z žáků JAN MAREK MARKŮ, který dokonce časově předstihl Newtona ve studiu rozkladu světla hranolem a disperze. Z období jezuitského již není na olomoucké škole skoro až do doby nejnovější zájem o fyziku ani výrazných osobností v tomto oboru. Dokonce ani po 21. únoru 1946, kdy „Prozatímní národní shromáždění Republiky československé, chtějíc odčinit nepřátelské akty rakouských vlád proti starobylé univerzitě olomoucké přijalo zákon o obnovení univerzity v Olomouci“, nikdo nepomyslel na to, že by škola měla mít jinou fakultu než teologickou, právnickou, filozofickou

a lékařskou. Je zřejmé, že za těchto okolností nebyl vývoj výuky přírodovědeckým oborům nijak jednoduchý a že si tedy musely ještě v polovině 20. století takřka vybojovat právo na život na této akademické půdě.

První vlašťovkou se stalo bienium přírodních věd, jež probíhalo na filozofické fakultě od roku 1948, a to se zaměřením na přípravu středoškolských učitelů. Má tedy — datujeme-li jeho existenci od formálního povolení ministerstvem školství 8. července 1947 — právě 35 let, což je jistě oproti 420leté existenci školy doba nepatrná. Další rozvoj fyziky v Olomouci je spjat s vytvořením přírodovědecké fakulty někdejší Vysoké školy pedagogické v roce 1953, z níž nakonec r. 1958 vzniká stejnojmenná fakulta univerzity. Od roku 1959 se stává Univerzita Palackého plnohodnotnou univerzitou s přírodovědeckou, lékařskou, filozofickou a pedagogickou fakultou.

Vnější, zdánlivě bezproblémový vývoj školy je ovšem velmi zjednodušenou iluzí, pohled „z nitra fakulty“ je právě opačný. Před 35 lety bylo na fakultě několik vypůjčených pomůcek, chudá knihovna a několik učitelů; dnes jsou na univerzitě čtyři katedry fyzikálního zaměření a vědecké optické pracoviště (Laboratoř optiky) s celostátním akčním radiem a s výsledky, jež jsou, zejména v oblasti optiky, registrovány světovou vědou. Rozhodující zásluhu na této kvalitativní změně mají loňští jubilanti, odchovanec brněnské univerzity, profesor dr. BEDŘICH HAVELKA, DrSc., a translátor tradic Univerzity Karlovy, profesor dr. JOSEF FUKA, kteří nyní oslavují 75 let života.

Profesor teoretické fyziky a přední československý optik dr. HAVELKA (nar. 17. 7. 1907 v Protivanově u Boskovic) má rozhodující zásluhu jak o vybudování moderního československého optického průmyslu, tak o zřízení optické specializace na olomoucké univerzitě, jež je pokračováním tradic jím vedené Laboratoře optiky ČSAV v Praze. Jeho postavení na mezinárodním vědeckém fóru nejlépe ilustruje skutečnost, že řadu let vykonával funkci místopředsedy Mezinárodní komise pro optiku při UNESCO. Jeho žáky i přátele těší to, že připravuje velkou syntetickou práci o současné optice a učebnici teoretické fyziky, takže nemá čas na úvahy o lidském věku, který je zřejmě subjektivní.

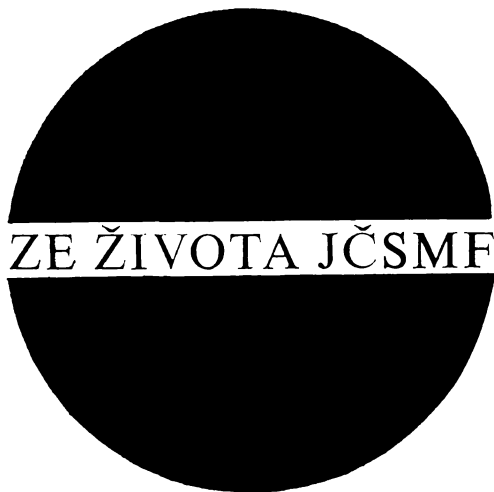
Profesor experimentální fyziky a didaktiky fyziky, dr. JOSEF FUKA (nar. 10. 12. 1907 v Rata-

jích u Bechyně), má zásluhu o vybudování katedry fyziky na olomoucké univerzitě a o růst její přírodovědecké fakulty, na níž působil dlouhá léta jako děkan a jako vedoucí oboru fyziky na celé univerzitě. Patří k zakladatelům československé didaktiky fyziky a k autorům vzorných středoškolských a vysokoškolských učebnic fyziky. Není snad u nás fyzika, který by neznal vysokoškolské učebnice *Elektřina a magnetismus* a *Optika*, jež vznikly spoluprací našich jubilentů. Za své zásluhy o rozvoj fyziky v Československu byli oba jubilanti odměněni nejvyšším uznáním a vyznamenáním Jednoty československých matematiků a fyziků i ministerstva školství. Také profesor Fuka je dnes plně zaměstnán mimo jiné tvorbou učebnic didaktiky fyziky a řady učebnic fyziky.

Podrobnosti o životě a díle zakladatelů fyziky

na olomoucké univerzitě přinesly odděleně již nejednou Pokroky a další domácí i zahraniční časopisy. Hlavní však je, že tyto učitelé několika generací fyziků a optiků jsou mezi námi a že s neuvěřitelným elánem nadále pracují ve svých oborech, a to aniž mají dnes nějaký oficiální statut. Zůstává otázkou, zda osobní vděčnost žáků je přiměřeným vztahem k lidem tohoto druhu, či zda byl správnější např. vztah Napoleónův k Voltovi, když neváhal „posoudit každou věc individuálně“ a prostě zakázal jeho penzionování, aniž uložil zasloužilému profesorovi jakoukoli povinnost. A nebyl by to ovšem Napoleon, kdyby nepodal drastické vysvětlení vojáka: generál umírá v poli. Naši jubilanti zůstávají nadále v poli vědy, ale i sympatií, které si v duších svých žáků trvale vybudovali.

Vladimír Matěšek

POBOČKA JSMF BRATISLAVA I BILANCOVALA

28. januára 1982 sa konala plenárna členská schôdza pobočky JSMF Bratislava I, na ktorej odstupujúci výbor podal správu za uplynulé trojročné funkčné obdobie. (Mimobratislavskému čitateľovi pripomíname, že v Bratislave sú od r. 1974 dve pobočky Jednoty: tá naša, zdru-

žujúca členov inklinujúcich k matematike, a tá druhá, pozostávajúca z fyzikov.) Výbor bol 13členný a kľúčové funkcie zastávali títo členovia: T. KATRIŇÁK (predseda), M. HANULA (podpredseda), J. ČERVEŇANSKÝ (tajomník), P. MEDERLY (sekretár) a M. LEHOTSKÝ (hospodár).

Správa začala konštatovaním, že pobočka má už vyše 800 členov, čo už samo osebe prináša pre výbor nové problémy. Potom sa hodnotila činnosť, ktorú možno zhruba roztriediť do týchto piatich skupín (a) pomoc rozvoju matematiky a šírenie najnovších poznatkov v oblasti matematiky a v príbuzných vedách, (b) pomoc mladým vedeckým pracovníkom a poslucháčom vysokých škôl, (c) modernizácia a skvalitňovanie vyučovania matematiky na školách všetkých stupňov a typov, (d) práca s mládežou a matematické súťaže, (e) propagácia matematiky a príprava dôstojných osláv 100. výročia narodenia akademika Jura Hronca.

(a) Pri pobočke pracuje vyše 40 vedeckých seminárov. Väčšina z nich je zapojená do riešenia dôležitých výskumných úloh. Podujatia v seminároch dopĺňovali pravidelné týždenné plenárne prednášky domácich, mimobratislavských a aj zahraničných matematikov. Slúžili na informáciu o nových výsledkoch bádania rozličných tvorivých skupín či jednotlivcov. Ročne bolo takých prednášok okolo 35 s priemernou účasťou pohybujúcou sa medzi 15–20 poslucháčov.